

KS. ANDRZEJ KOWALCZYK
GDAŃSK

ŁUKASZ PRZEREDAGOWAŁ MATEUSZOWI KAZANIE NA GÓRZE

Wstęp

Różnice między Kazaniem na Górze (Mt 5-7) a kazaniem na równinie (Łk 6,20-49) świadczą, według wielu biblistów, że między tymi dwoma tekstami nie ma zależności literackiej. A zatem Łukasz nie znał Ewangelii Mateusza. Dla zwolenników teorii Q wniosek ten potwierdza ich teorię, to znaczy, że poza Ewangelią Marka istniało jeszcze jakieś źródło, z którego korzystali Mateusz i Łukasz. Ale trzeba powiedzieć, że różnice w tych kazaniach nie tak zupełnie jednoznacznie wskazują na Q, budzą bowiem pytanie: skąd się te różnice biorą, jeżeli kazania pochodzą z tego samego źródła? Zwolennicy źródła Q starają się wyjaśnić ten problem na dwa sposoby: 1) że źródło Q podlegało kolejnym redakcjom, a Mateusz i Łukasz korzystali z różnych form tego źródła; 2) że Mateusz i Łukasz dokonali daleko idących zmian w tekście Q, mogli coś opuścić, dodać lub zmienić kolejność perykop.

Już P. Wernle¹ był przekonany, że źródło nazwane przez niego Q było kilkakrotnie przeredagowywane i dlatego można mówić o Q1, Q2, Q3, Qj (dzieło judaizujących), Qmt (użyte przez Mateusza) i Qlc (użyte przez Łukasza). C. S. Patton² wyróżniał trzy kolejne redakcje Q: Q1, Q2, Q3. E. Petersen³ przyjmuje, że nie było Kazania na Górze przed Ewangelią. Według niego oba kazania pochodzą z oddzielnych fragmentów,

¹ P. Wernle, *Die Synoptische, Frage* 1899.

² C.S. Patton, *The Sources of the Synoptic Gospels*, New York 1915.

³ E. Petersen, *Bergpredigt, Religion in Geschichte und Gegenwart*, t. 1, Tübingen 1927, s. 907-910.

względnie były dwa różne kazania: w Q i w jakimś innym źródle (M), które nie było znane Łukaszowi. A. M. Perry⁴ uważa zaś, że duża część Kazania na Górze pochodzi ze źródła M, natomiast mniejsza część z Q albo z innych źródeł. T. W. Manson⁵ i A. M. Hunter⁶ są za tym, że oba kazania zostały zredagowane na podstawie wielu źródeł. Do nielicznych biblistów, którzy uważają, że Łukasz po prostu przeredagował Kazanie na Górze, należy między innymi B. C. Butler⁷.

1. Argumenty z analizy kontekstu i słownictwa

Do zwolenników hipotezy, że kazanie Łukaszowe nie ma bezpośredniego związku literackiego z Kazaniem na Górze, należy również L. Sabourin⁸. Podaje on następujące argumenty na to, że Mateusz i Łukasz korzystali z tego samego źródła (Q): 1) Teksty paralelne w obu kazaniach z wyjątkiem w. 6,31 i ww. 6,32-36 znajdują się w tej samej kolejności; 2) Materiał wspólny prawie zawsze lepiej odpowiada kontekstowi Łukasza niż Mateusza.

Powyższe argumenty nie są jednak zbyt mocne. Podobna kolejność tekstów paralelnych może świadczyć również o bezpośrednim związku literackim Mt i Łk. Nie można się też zgodzić z tym, że teksty wspólne lepiej odpowiadają kontekstom w Łk. Jako przykład Sabourin podaje logion o pojednaniu Mt 5,25-26: „Pogódź się ze swoim przeciwnikiem szybko, dopóki jesteś z nim w drodze.” Znajduje się on w Kazaniu na Górze po pouczeniu, aby przed złożeniem daru na ołtarzu pojednać się z bratem. Ten sam logion znajduje się w Łk 12,58-59: „Gdy idziesz do urzędu ze swym przeciwnikiem, staraj się w drodze dojść z nim do zgody.” Tutaj jednak znajduje się on w zupełnie innym kontekście – poprzedza go zarzut stawiany przez Jezusa swoim słuchaczom, że nie rozpoznają znaków czasu. Aby logion ten

⁴ A.M. Perry, *The Framework of the Sermon on the Mount*, JBL 54, 1935, s. 103-115.

⁵ T.W. Manson, *Jesus the Messiah. The Synoptic Tradition of the Revelation of God in Christ, with Special Reference to Form Criticism*, London 1943, s. 22, 43, 150.

⁶ A.M. Hunter, *Design of Life. An Exposition of the Sermon on the Mount, its Making, its Exegesis and its Meaning*, London 1953, s. 13.

⁷ B.C. Butler, *The Originality of St. Matthew. A Critique of the Two-Document Hypothesis*, Cambridge 1951, s. 37.

⁸ L. Sabourin, *Il vangelo di Matteo. Teologia e esegesi*, vol. I, Marino 1975, s. 350.

włączyć do nowego kontekstu, Mateusz usunął z pierwszego zdania wzmiankę o urzędzie.

Otóż jest bardziej prawdopodobne, że to Łukasz logion o pojednaniu wyłączył z Kazania na Górze i włączył do innego kontekstu. W Kazaniu na Górze logion o pojednaniu znajduje się we fragmencie, który ze względu na swój silny związek ze środowiskiem palestyńskim – obraz składania ofiar na ołtarzu w świątyni nie nadawał się do jego Ewangelii i został przez niego usunięty. Ale z fragmentu, który usunął, zachowuje logion o pojednaniu. Trzeba podkreślić, że logion ten dobrze pasuje w kontekście Kazania na Górze, natomiast gorzej w kontekście Łukasowym. „Znaki”, o których mówi Jezus w Ewangelii Łukasza w logionie poprzedzającym logion o pojednaniu, niekoniecznie odnoszą się do nadchodzącego sądu. Jezus mówi w nim o wyjątkowości „obecnego czasu”. Wezwanie do pojednania się ze swoim przeciwnikiem właśnie w Ewangelii Łukasza robi wrażenie dołączonego z innego kontekstu.

Powoływanie się na fakt, że niektóre perykopy niezbyt dobrze pasują do Kazania na Górze, wynika z niezrozumienia założeń redakcyjnych tego kazania. Będzie ono niespójne, jeżeli jego kompozycję będziemy starali się określić w oparciu o tematy kolejnych perykop. W takim wypadku trudno np. wyjaśnić umieszczenie perykopy o modlitwie „Proście a będzie wam dane” po perykopie „Perły i świnie” zamiast po pouczeniu o modlitwie w Mt 6,5-15. Jak zobaczymy później, Mateusz w redakcji kazania kierował się tematami nakazów i zakazów w pierwszym zbiorze prawa w księdze Wyjścia, czyli w tzw. Kodeksie Synaickim (Wj 19-23). Powtórzenie tematu modlitwy w kazaniu wiąże się z powtórzeniem we wspomnianym kodeksie przepisów o kulcie; por. Wj 20,22-26 i 23,10-19. Wszystkie perykopy w Kazaniu na Górze mają swoje miejsce uzasadnione paralelizmami z Kodeksem Synaickim.

To właśnie w kazaniu na równinie pewne perykopy nie wydają się być związane z kontekstem. Przede wszystkim trudno powiedzieć, co jest zasadniczym tematem tego kazania. Według C.M. Martiniego⁹ Łukasz w kazaniu na równinie przedstawia ideę nowej doskonałości. Międzynarodowy Komentarz do Pisma Świętego pod redakcją W. R. Farmera¹⁰ widzi w nim

⁹ C.M. Martini, *Introduzione ai vangeli sinottici*, w: *Messaggio della salvezza*, t. IV, Torino 1969, s. 78.

¹⁰ *Międzynarodowy Komentarz do Pisma Świętego*, red. W.R. Farmer, Warszawa 2000, s. 1257.

wykład, na czym polega istota bycia uczniem Chrystusa. Te określenia odpowiadają pierwszej części kazania o miłowaniu nieprzyjaciół, ale niezbyt odpowiadają następnym częściom, a zwłaszcza przypowieści o dwóch ślepych oraz o uczniu, który nie przewyższa nauczyciela. Jest poza tym niezrozumiałe, że Łukasz wyłączył spośród zasad nowej doskonałości pełnienie woli Ojca, o którym mówi Kazanie na Górze (por. Mt 7,21-23). To pouczenie Łukasz niewątpliwie znał, ponieważ ma z niego pierwsze zdanie (por. 6,46).

Butler uzasadnia swoją opinię o zależności literackiej obu kazań analizą słownictwa. Zobaczmy trzy przykłady podobieństw między Mt i Łk, które według Butlera świadczą o literackiej zależności Łukasza od Mateusza¹¹.

1) W 6,23 Łukasz używa wyrazu *misthos* (nagroda), który występuje także w tekście paralelnym w Mt 5,12. W Ewangelii Mateusza znajdujemy go 10 razy, jeden raz w Ewangelii Marka, natomiast w Ewangelii Łukasza występuje tylko trzy razy: oprócz tego miejsca w 6,35, gdzie jednak można go wytłumaczyć zależnością od Mt 5,46, a także w 10,7, gdzie jest użyty w miejsce Mateuszowego *trofē* (choć *trofē* jest bardziej odpowiedni); jeden raz ponadto występuje w Dz.

2) W pierwszym „biada” 6,24, którego Mateusz nie posiada, Łukasz używa wyrazu *apechō* (otrzymywać). Zwykle jednak dla wyrażenia „otrzymywać” Łukasz używa słówka *apolambanein*; por. np. Łk 16,25. Słowo *apolambanein* występuje w tym sensie w Ewangeliach tylko w Ewangelii Łukasza (5 razy). Użycie przez Łukasza w kazaniu wyrazu *apechō* jest niewątpliwie wpływem kazania Mateuszowego, gdzie występuje ono trzy razy (Mt 6,2.5.16).

3) Logion o miłości bliźniego Łukasz rozpoczyna od słów „Lecz powiadam wam, którzy słuchacie: Miłujcie waszych nieprzyjaciół” (6,24). Mateusz ten sam logion rozpoczyna od „Słyszeliście, że powiedziano: ‘Będziesz miłował bliźniego swego’, a nieprzyjaciela swego będziesz nienawidził. A Ja wam powiadam: Miłujcie waszych nieprzyjaciół” (Mt 5,43). Butler uważa, że Łukasz we wstępie do logionu o miłości bliźniego opuścił wzmiankę o Prawie, która nie interesowała słuchaczy jego Ewangelii, ale pozostawił w nim wzmiankę o „słuchaniu” i formułę „powiadam wam”.

Argumenty Butlera są według mnie przekonujące. Poza tym fakt, że wiele perykop z Kazania na Górze, których nie ma w kazaniu na równi-

¹¹ B.C. Butler, *The Originality of St. Matthew. A Critique of the Two-Document Hypothesis*, Cambridge 1951, s. 38-39.

nie, znajduje się w Łk w innych kontekstach, sugeruje również, że Łukasz znał to kazanie. Zobaczmy, które perykopy z Kazania na Górze znajdują się w Łk.

	Mt	Łk
Logion o soli	5,13	14,34-35
Logion o świetle	5,14-16	8,16; 11,33
Prawo i prorocy	5,17-18	16,16-17
	5,19-20	-
Nie zabijaj	5,21-24	-
Pojednaj się	5,25-26	12,57-59
Nie cudzołóż	5,27-30	-
Zakaz rozwodu	5,31-32	16,18
Nie przysięgaj	5,33-37	-
Miłość nieprzyjaciół (2.część)	5,46-48	-
Jałmużna	6,1-4	-
Modlitwa	6,5-6	-
„Ojcze nasz”	6,7-15	11,1-4
Post	6,16-18	-
Prawdziwy skarb	6,19-21	12,33-34
Światłem ciała oko	6,22-23	11,34-36
Bóg albo mamona	6,24	16,13
Nie troszczcie się	6,25-34	12,22-32
Perły i świnię	7,6	-
Proście a będzie wam dane	7,7-11	11,9-13
Dwie drogi	7,13-14	13,23-34

Wydaje mi się, że oprócz argumentów opartych na analizie słownictwa zależność literacką kazania na równinie od Kazania na Górze można wykazać również na podstawie analizy kompozycji tych kazań i właściwego określenia ich założeń redakcyjnych.

2. Założenia redakcyjne Kazania na Górze

Kazanie na Górze miało być według Mateusza zbiorem nowego Prawa paralelnym w strukturze jego dzieła – Nowego Heksateuchu – do pierwszego zbioru Prawa w Wj 19-23. Kolejność perykop w Kazaniu na Górze stoi w relacji do tematyki kolejnych tekstów we wspomnianych rozdziałach Wj 19-23. Można powiedzieć, że Mateusz pisze Kazanie na Górze na marginesie tych rozdziałów. Mateusz nie tylko chce przedstawić

naukę etyczną Jezusa, ale również ukazać, jak ona różni się od prawa synaickiego.

Nowe Prawo w Kazaniu na Górze poprzedzają trzy perykopy: Błogosławieństwa, o zadaniach ludu i deklaracja Jezusa o wypełnianiu Prawa. Teksty o podobnych tematach poprzedzają także Dekalog i Księgę Przymierza – pierwszy zbiór Prawa w Pięcioksięgu. W Błogosławieństwach (5,1-12) Chrystus objawia, do kogo należy królestwo niebieskie. Przed Dekalogiem Jahwe objawia, że lud izraelski będzie Jego własnością: „będziecie szczególną moją własnością pośród wszystkich narodów” (Wj 19,5). Następnie Jezus określa zadania nowego ludu wybranego: mają być solą ziemi, światłem świata i miastem na górze (5,13-16). Również Jahwe w następnych słowach określa zadania ludu wybranego: ma być „królestwem kapłanów i ludem świętym” (Wj 19,5-6). Po określeniu zadań ludu Mateusz zamieszcza deklarację Jezusa, że nie przyszedł znieść Prawa: „Nie sądzicie, że przyszedłem znieść Prawo, albo Proroków. Nie przyszedłem znieść, ale wypełnić” (Mt 5,17). Po określeniu zadań i obowiązków ludu wybranego autor Wj umieszcza deklarację ludu, że będzie wierny Prawu (Wj 19,8). Zbiór nowego Prawa w Kazaniu na Górze rozpoczyna się od sześciu antytez („Słyszeliście, że powiedziano... A Ja wam powiadam”), z których dwie dotyczą bezpośrednio, a jedna pośrednio przykazań Dekalogu, jedno (o prawie odwetu) łączy się wyraźnie z przepisem o odwecie w Księdze Przymierza (Wj 21,23-25) i jedna (o pożyczce) znajduje odpowiednik w Księdze Przymierza (Wj 22,24-26).

Po zamknięciu sekcji zawierającej antytezy Mateusz nawiązuje do pierwszego zbioru przepisów w Księdze Przymierza o aktach kultu (Wj 20,22-26) umieszczając pouczenia Jezusa o aktach pobożności (aby nie spełniać ich dla własnej chwały)(6,5-18). Następnym tematem w Kazaniu na Górze są dobra materialne. Chrystus przestrzega przed ich gromadzeniem z pomijaniem dóbr duchowych (Mt 6,19-21), przed chciwością („Światłem ciała jest oko” – 6,22-23; „Nikt nie może dwom panom służyć”- 6,24), oraz zbytnią troską o rzeczy materialne (Mt 6,25-34). Dobra materialne są tematem całego zbioru przepisów w Księdze Przymierza zaraz po pierwszym zbiorze przepisów o kulcie, oraz zbiorze prawa rodzinnego i karnego (por. Wj 21,33-22,14). Dalej w kazaniu mamy logion „Nie sądzicie, abyście nie byli sądzeni” (Mt 7,1-5), oraz „Nie dawajcie psom tego, co święte” (chronić świętość) (7,6). W Księdze Przymierza po przepisach o dobrach materialnych, mamy zbiór różnych przepisów (Wj 22,15-23,9), w którym znajdujemy podobne (w pewnym sensie) dwa zakazy w tej samej kolejności: „Nie będziesz bluźnił Bogu i nie będziesz złorzeczył temu, który rządzi

twoim ludem” (Wj 22,27); „Będziecie dla Mnie ludźmi świętymi. Nie będziecie spożywać mięsa zwierzęcia rozszarpanego przez dzikie zwierzęta, ale je rzucicie psom” (chronić świętość) (Wj 22,30). Następnie Mateusz wraca do tematu „akty kultu”, dokładnie do tematu modlitwy i szukania Boga (Mt 7,7-11). W Księdze Przymierza mamy ponownie przepisy o kulcie, a mianowicie o świątach: przaśników, żniw i zbiorów (Wj 23,14-19). Akty kultu są w pewnym sensie „szukaniem Boga”; w Pwt 4,29 czytamy: „Wtedy będziecie szukali Pana, Boga waszego, i znajdziecie Go, jeżeli będziecie do Niego dążyli z całego serca i z całej duszy”. Powrót do tematu modlitwy przez Mateusza trudno inaczej wytłumaczyć jak właśnie paralelizmem z Księgą Przymierza. Należy zwrócić uwagę, że wspomniany drugi zbiór przepisów o kulcie w Wj 23,14-19 jest ostatnim zbiorem przepisów prawnych w Księdze Przymierza. I właśnie w Kazaniu na Górze po drugiej perykopie o modlitwie mamy „złotą regułę” – „Wszystko więc, co byście chcieli, żeby wam ludzie czynili, i wy im czyńcie! Albowiem na tym polega Prawo i Prorocy” (7,12) – która stanowi wyraźne podsumowanie wszystkich poprzedzających przepisów nowego prawa.

Po złotej regule Mateusz włącza ostrzeżenie Jezusa przed wybieraniem w życiu szerokiej drogi (7,13-14) oraz ostrzeżenie przed fałszywymi prorokami (7,15-20). W Księdze Przymierza po przepisach o świątach mamy następującą obietnicę Bożą: „Oto Ja posyłam anioła przed tobą, aby cię strzegł w czasie twojej drogi i doprowadził cię do miejsca, które ci wyznaczyłem” (Wj 23,20). W powyższych Jezusowych ostrzeżeniach i w starotestamentowej obietnicy mamy więc te same dwa tematy: droga i posłaniec Boży (prorok – anioł). Do ostrzeżeń w 7,13-20 Mateusz dołącza ostrzeżenie „Nie każdy, który mi mówi: ‘Panie, Panie!’ wejdzie do królestwa niebieskiego” (7,21-23), w którym Jezus przedstawia siebie jako Sędziego („Wtedy wielu powie mi w owym dniu”). W Księdze Przymierza obietnica o posłaniu anioła łączy się z ostrzeżeniem: „Sznuj go i bądź uważny na jego słowa. Nie sprzeciwiaj mu się w niczym, gdyż nie przebaczy waszych przewinień, bo imię moje jest w nim” (Wj 23,21). Anioł jest więc tutaj przedstawiony jako sędzia. W obu tekstach (u Mt i w Wj) mowa jest także o „imieniu”. Kazanie na Górze kończy się przypowieścią o budowie na skale, w której Jezus zachęca do zachowania swojej nauki (Mt 7,24-27). Księga Przymierza kończy się zachętą do zachowania Prawa (Wj 23,22-31).

W Kazaniu na Górze Jezus kilkakrotnie konfrontuje swoje nauczanie ze starym Prawem używając formuły, np. „Słyszeliście, że powiedziano... A Ja wam powiadam” (Mt 5,21-22), właściwie cały zbiór nowego Prawa

jest zredagowany na zasadzie konfrontacji. Porównanie – było tak a teraz ma być inaczej – jest zasadą redakcyjną całego kazania.

3. Kompozycja Kazania na Równinie

Kompozycja kazania Łukasowego nie jest jasna. Zwykle dzieli się je na trzy lub cztery części. Na trzy części dzieli kazanie Mauro Laconi¹²: 1) wyrzeczenie się (il distacco): „błogosławieństwa” (ww. 20-26); 2) dobroć (ww. 27-42); a) przebaczyć i miłować nieprzyjaciół (ww. 27-36); b) nie sądzić (ww. 37-38); c) poprawiać najpierw siebie samego (ww. 39-42); 3) konkluzja: wypełniać nauczanie Chrystusa (ww. 43-49): a) owoce dobre i złe (ww. 43-45); b) nie mów: Panie, Panie! (w. 46); c) mądre i głupie budowanie (ww. 47-49). Feliks Gryglewicz¹³ dzieli kazanie na cztery części: 1) błogosławieństwa i groźby (ww. 20-26); 2) reguły dotyczące miłości, zwłaszcza miłości nieprzyjaciół (ww. 27-38); 3) ostrzeżenia przed fałszywymi nauczycielami (ww. 39-45); 4) zakończenie (ww. 46-49). W Międzynarodowym Komentarzu do Pisma Świętego¹⁴ kazanie podzielone jest na cztery części, ale nieco inaczej: 1) wstęp, odwołujący się do zapowiedzi wygłoszonej w Nazarecie o zbawieniu biednych, uciśnionych i pogrążonych w smutku na całym świecie (por. 4,16-30); 2) zaniechanie odwetu (6,27-36); 3) zaniechanie potępiania (6,37-42); 4) zakończenie.

Tego rodzaju podziały kazania niezbyt dobrze jednak oddają treść poszczególnych części. Aby podział lepiej odpowiadał treści kazania, musi być bardziej szczegółowy: 1) błogosławieństwa i przekleństwa (ww. 20-26); 2) reguły dotyczące miłości bliźniego (miłować nawet nieprzyjaciół) (ww. 27-38); 3) ostrzeżenie przed fałszywymi nauczycielami (ww. 39-40); 4) ostrzeżenie przed obłudą (ww. 41-42); 5) dowód prawdziwej pobożności (Drzewo i owoce) (ww. 43-45); 6) wezwanie do zachowywania nauki Jezusa (ww. 46-49).

Kolejność materiału wspólnego w obu kazaniach jest następująca:

	Łk	Mt
Błogosławieństwa	6,20a-23	5,3-12
Miłość nieprzyjaciół	6,27-28	5,43-45

¹² M. Laconi, *La vita pubblica*, w: *Messaggio della salvezza*, t. IV, Torino-Leumann 1969, s. 362.

¹³ F. Gryglewicz, *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, Poznań – Warszawa 1974, s. 155.

¹⁴ *Międzynarodowy Komentarz do Pisma Świętego*, dz. cyt., s. 1257.

Nie oddawaj złem za złe	6,29-30	5,38-42
Złota reguła	<u>6,31</u>	7,12
Jeśli miłujecie tylko przyjaciół	<u>6,32-36</u>	5,46-48
Nie sądźcie	6,37-38	7,1-2
Ostrzeżenie przed obłudą	6,41-42	7,3-5
Drzewo i owoce	6,43-45	7,16-20
Nie słowa, ale czyny	6,46	7,21-23
Wezwanie do zachowania nauki	6,47-49	7,24-27

Widzimy, że w kazaniu Łukaszkowym w stosunku do Mateuszowego w innym miejscu znajdują się perykopy: „miłość nieprzyjaciół” i „złota reguła”. W Mt „miłość nieprzyjaciół” następuje po perykopie „nie oddawaj złem za złe”, natomiast „złota reguła” następuje po perykopach „jeśli miłujecie tylko nieprzyjaciół”, „nie sądźcie” i „ostrzeżenie przed obłudą”.

Zmiany w kolejności wymienionych perykop nie są przypadkowe, ale ściśle wiążą się z kontekstem. W kazaniu Mateuszowym perykopa „nie oddawaj złem za złe” następuje po starotestamentalnym prawie „Oko za oko i ząb za ząb” (Mt 5,38), a więc w miejscu właściwym. Perykopa o miłości nieprzyjaciół również pasuje do kontekstu Mateuszowego, ponieważ następuje po wierszu 43, w którym jest mowa o miłości bliźniego i nienawiści nieprzyjaciół. Łukasz nie cytuje w swoim kazaniu ani starotestamentalnego „prawa odwetu” ani przykazania miłości bliźniego. Jest więc logiczne, że w jego kazaniu najpierw jest mowa ogólnie o miłości nieprzyjaciół a następnie o szczegółowym przypadku: jak się zachować, gdy cię ktoś uderzy w policzek.

„Złota reguła” – „Jak chcecie, żeby ludzie wam czynili, podobnie wy im czyńcie” – w kazaniu Łukaszkowym otwiera perykopę o czynieniu dobrze nie tylko tym, którzy nam czynią dobrze – a zatem stoi ona w miejscu właściwym. Mogłaby kończyć perykopę, ale Łukasz umieszcza ją na początku, ponieważ znajdujące się w niej pouczenia chce podsumować wezwaniem: „Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny” (6,36).

O ile perykopę „Nie sądźcie” (6,37-38) w jakimś sensie można łączyć z tematem miłości bliźniego i miłosierdzia, to następne poczynszy od „Dwaj ślepi” już nie.

4. Kazanie na Górze pomaga zrozumieć kompozycję Kazania na Równinie

Fragment kazania na równinie od części trzeciej do szóstej (od Łk 6,39) nie posiada już tak logicznej kompozycji jak fragment zawierający część pierwszą i drugą.

Ale wydaje się, że również ten drugi fragment łączy pewien wspólny temat, mianowicie „Fałszywa pobożność”. Do takiego wniosku możemy dojść porównując kompozycję kazania Łukaszwego z Kazaniem na Górze. Zwróćmy uwagę, że w tymże Kazaniu na Górze po nauce o miłości bliźniego (5,43-48) znajduje się zbiór perykop, w których Jezus ostrzega przed jałmużną, modlitwą i postem na pokaz, czyli przed fałszywą pobożnością (por. Mt 6,1-18). Większość z tych perykop Łukasz usuwa w ogóle ze swojej Ewangelii, ale sam temat wydaje mu się ważny i podejmuje go. Fałszywą pobożność widzi on w działalności „ślepych” przewodników oraz niedouczonej nauczycieli. O nich właśnie mówi w przypowieściach w 6,39-40.

„Ostrzeżenie przed fałszywymi nauczycielami” (Łk 6,39-40) nie znajduje się w materiale Mateuszowym, ale mamy w tym materiale ostrzeżenie przed fałszywymi prorokami (7,15-16a). W Kazaniu na Górze poprzedza ono bezpośrednio fragment o drzewie i owocach (7,16b-20). Ostrzeżenie przed fałszywymi nauczycielami w Ewangelii Łukasza również poprzedza – ale nie bezpośrednio – fragment o drzewie i owocach (Łk 6,43-45). Łukasz prawdopodobnie uważał, że temat fałszywych proroków, zrozumiały w środowisku żydowskim, nie będzie zrozumiały dla Greków, ich należy raczej przestrzegać przed fałszywymi nauczycielami szerzącymi fałszywą pobożność.

Po czym, według Łukasza, poznać fałszywych nauczycieli? O tym mówią następne perykopy: po obłudzie (6,41-42), po złych owocach (6,43-45) i po słowach, za którymi nie idą czyny (6,46-49).

Kompozycja Kazania na Równinie, niezbyt jasna sama w sobie, daje się wyjaśnić w świetle Kazania na Górze. Z tego należy wnioskować, że nie Mateusz budował swoje kazanie w oparciu o jakiś wspólny z Łukaszem źródło, czyli nie dokładał nowych tekstów, do tych, które Łukasz czytał w jego kazaniu, ale Łukasz przeredagował kazanie Mateusza.

Wniosek ten potwierdza dalsza analiza kompozycji obu kazań. Jeżeli przyjmiemy, że fragment kazania na równinie od 6,39 wiąże temat „Ostrzeżenie przed fałszywą pobożnością”, całe to kazanie będzie można podzielić na dwa człony o charakterze pozytywnym – błogosławieństwa (ww. 20-23) i reguły dotyczące miłości bliźniego (miłować nawet nieprzyjaciół) (ww. 27-38) – oraz dwa człony o charakterze negatywnym, polemicznym – biada (ww. 24-26) i ostrzeżenie przed fałszywą pobożnością (ww. 39-49). Mamy więc w tym kazaniu jakby konfrontację dwóch postaw: pozytywnej i negatywnej. Otóż konfrontację dwóch postaw spotykamy także w Kazaniu na Górze, przede wszystkim w antynomiach, np. „Słyszeliście,

że powiedziano przodkom... A Ja wam powiadam” (Mt 5,21-22). Łukasz znał prawdopodobnie te antynomie, ale cechą konfrontacji zastosował w swoim kazaniu inaczej.

Na szczególną uwagę zasługują przypowieści w Łk 6,39-40. Wiemy, że przypowieści tych nie ma w ogóle w Ewangelii Mateusza. Najpierw postawmy pytanie: dlaczego Łukasz po „ostrzeżeniu przed fałszywymi nauczycielami” włącza nie fragment o drzewie i owocach, ale „ostrzeżenie przed obłudą” (6,41-42)? Mateusz „ostrzeżenie przed obłudą” łączy z logionem zakazującym osądzanie bliźniego, przez co odnosi go do osób, które Jezus wyraźnie potępia, nazywa ich „obłudnikami”, a w następnym ostrzeżeniu nawet „psami” i „świniami”, przed które nie należy rzucać pereł. Łukasz przenosząc „ostrzeżenie przed obłudą” w inny kontekst mocno je osłabia, kojarzy z osobami, których Jezus nie potępia, ale poucza: „nie potępiajcie, a nie będziecie potępieni; odpuszczajcie, a będzie wam odpuszczone” (6,37). Tych słów nie ma w logionie Mateuszowym. Przeniesienie przez Łukasza omawianego ostrzeżenia wynika prawdopodobnie z dwóch powodów: 1) z tego, że ostrzeżenie „Nie sądzcie” chce on odnieść do uczniów Jezusa, podczas gdy w kazaniu Mateusza odnosi się ono niewątpliwie do przeciwników Jezusa; 2) aby obłudę kojarzyć przede wszystkim z owymi fałszywymi nauczycielami.

Kim są ci fałszywi nauczyciele? Łukasz nazywa ich „ślepyimi” oraz „uczniami”, którzy nie mogą być uważani za mistrzów.

W Ewangelii Mateusza, w rozdziale 23 „ślepyimi” nazywa Jezus faryzeuszów i uczonych w Piśmie, np. „Biada wam przewodnicy ślepi” (23,16). Nazywa ich również obłudnikami, np. „Biada wam uczeni w Piśmie i faryzeusze obłudnicy” (23,13). Trudno się oprzeć przypuszczeniu, że Łukasz znał tę mowę Jezusa przeciwko uczonym w Piśmie i faryzeuszom, chociaż w swojej Ewangelii jej nie zamieszcza, oraz że owymi fałszywymi nauczycielami są w jego Ewangelii chrześcijanie pochodzenia żydowskiego – judaizujący – wprowadzający zamęt w gminach założonych przez św. Pawła (por. 2 Kor 11,4).

Uczniowie, którzy chcą być „nad mistrza”, to prawdopodobnie ci z gmin greckich, którzy odrzucili autorytet Pawła Apostoła i poszli za nauką judaizujących (por. Gal 3,1-5).

W świetle powyższej interpretacji przypowieści o ślepych i o uczniu kazanie na równinie staje się dosyć spójne. Jego treść można określić następująco: 1) istota chrześcijaństwa (prawdziwa pobożność) oraz 2) ostrzeżenie przed fałszywą pobożnością. Do takiego kazania nie pasowały perykopy z kazania Mateuszowego: o soli (5,13), o świetle (5,14-16), Prawo

i prorocy (5,17-18), pojednaj się (5,25-26), zakaz rozwodu (5,31-32), „Ojcie nasz” (6,7-15), prawdziwy skarb (6,19-21) i inne, które Łukasz przeniósł do innego kontekstu.

Zakończenie

Analiza kompozycji kazania na równinie wykazuje, że Łukasz chciał w nim dać wykład nauki Jezusa o miłości bliźniego, a szczególnie o miłości nieprzyjaciół, jako istocie chrześcijańskiej moralności oraz przestrzec przed fałszywą pobożnością. Biorąc pod uwagę przypowieści o ślepych i uczniu można przypuszczać, że Łukasz fałszywą pobożność widzi między innymi w działalności jakichś fałszywych nauczycieli. „Ślepych” łatwo skojarzyć z faryzeuszami i uczonymi w Piśmie napiętnowanymi przez Jezusa za fałszywą pobożność w Mt 23. Wydaje się więc, że Łukasz stara się ostrzec swoich adresatów przed judaizującymi, oraz że znał Ewangelię Mateusza. Tezę Butlera, opartą na analizie słownictwa Kazania na Górze i Kazania na Równinie, że Łukasz przeredagował kazanie Mateusza, potwierdza według mnie również analiza kompozycji tych kazań. Łukaszowi nie odpowiadało wiele perykop Kazania na Górze ze względu na ich ścisłe powiązanie ze środowiskiem żydowskim. Z Kazania na Górze przejmuje on tylko cztery błogosławieństwa oraz te perykopy, które mówią o miłości i ostrzegają przed fałszywą pobożnością. Kazanie na Górze zostało zredagowane w ścisłej relacji do pierwszego zbioru Prawa w księdze Wyjścia 19-23. Łukasza nie interesuje porównanie starego Prawa z nowym, niemniej w pewien sposób tę zasadę porównania i konfrontacji stosuje również w swoim kazaniu, mianowicie przedstawiając najpierw prawdziwą pobożność a potem fałszywą. Ta zasada konfrontacji występuje bardzo wyraźnie w pierwszej części kazania obejmującej błogosławieństwa i przekleństwa. Kompozycji kazania na równinie nie można zrozumieć bez Kazania na Górze. Jest to jeszcze jeden argument na to, że Łukasz znał kazanie Mateuszowe, ale nie włączył go do swojej Ewangelii, lecz je przeredagował według własnej koncepcji.

Summary

Luke wants in the Sermon on the Plain to give the lecture of the Jesus' teaching about the love of the countrymen and especially about the love of enemies as the essence of the Christian morality as well as to warn the Christian of the Greek communities against the false piety. Taking into

consideration the parables of the blinds and the students we can presuppose that Luke sees the false piety among others in activity of some false teachers. "The blinds" in Lk 6,39 are easily linked with the Pharisees and scribes condemned by Jesus in Matt 23. It seems therefore that Luke tries to warn his audiences against the judaizantes, as well as that he knew the Gospel of Matthew. The thesis of Butler based on the analysis of the vocabulary of both the sermons that Luke used the Sermon on the Mount seems to be affirmed the analysis of the composition of these sermons too. Many pericopes of the Sermon on the Mount did not fit to Luke with regard for their strong linkage with the Jew *sitz in leben*. He gave from the Sermon on the Mount only four Beatitudes and those pericopes which said of the love and warned against the false piety. The Sermon on the Mount was redacted in narrow relation to the first collection of the prescriptions in the Exod 19-23. According to Matthew it would have to be the collection of the new Law parallel to above mentioned one in the Book of Exodus. Luke is not interested in comparison of the new Law with Old one, nevertheless he applies in some way this redaction method consisted in the comparison: he shows first the true piety and after the false one. The composition of the Sermon on the Plain is not understandable without the Sermon on the Mount. It is one evidence more that Luke knew this sermon and based on it his Sermon on the Plain.